

Рецензія

на дисертацію Яструб Олени Миколаївни

«Український духовний спів у композиторській інтерпретації:

від М. Лисенка до О. Козаренка»,

представлену на здобуття ступеня доктора філософії

за спеціальністю 025 – Музичне мистецтво, галузь знань 02 – Культура і мистецтво

Стан сучасної музичної науки є доволі показовим з погляду проблемного кола досліджень, присвячених духовній спадщині національної культури. Духовний спів як результат творчості людини є одним із шляхів наближення людини до Бога. Дисертація Яструб Олени Миколаївни приваблює обраною темою, беззаперечна актуальність якої визначається фокусуванням дослідницького інтересу на одному із найбільш знакових явищ музичного мистецтва України. Маємо на увазі традицію українського духовного співу, котра постала скарбницею національного мелосу у довершеності змістовного і художнього вимірів. Ще одним чинником актуальності обраної проблеми постає необхідність ревіталізації українського духовного співу у його понад 1000-літньої історії у сучасному виконавському мистецтві, композиторській практиці, що означає поглиблення інтересу до літургічної і паралітургічної творчості у розмаїтті форм і жанрів у XXI столітті.

Метою дослідження Олена Миколаївна Яструб обирає визначення концептуальних засад композиторської інтерпретації українського духовного співу в творчій практиці кінця XIX – XXI століть (с. 2, 23 дис.). Так маркується генеральна ідея роботи й увиразнюється наукова концепція, заснована на дослідженні українського духовного співу, який змодельовано авторкою як систему типів (що функціонує у хронотопі музичної культури України на всіх етапах розвитку¹) з подальшою проекцією на контекст професійної музики: від її фундатора Миколи Лисенка до композиторської практики митців сьогодення (Олександр Козаренко). Таким чином, здобуті результати

¹Див. підрозділ 1.2. рецензованої дисертації.

дослідження, послуговуючись словами О. Цалай-Якименко, «розкрилюються в минуле, сягаючи доби Київської Русі XI століття, з одного боку, а з другого – у майбуття, вже в XXI століття»².

Системний підхід до дослідження українського духовного співу та його обґрунтування як *феномена музично-виконавської культури* (див. авторську дефініцію, якою увінчується Розділ 1, с. 62) з подальшим виходом на осягнення *українського духовного співу як феномена композиторської інтерпретації (!)*, засвідчує наукову новизну обраної проблематики.

Продовжуючи, перелічимо інші позиції наукової новизни отриманих результатів, які, на думку рецензента, становлять науковий успіх дослідження Олени Миколаївни Яструб.

- Розробка концепції українського духовного співу як феномена композиторської інтерпретації у творчій практиці кінця XIX – XXI століть із визначенням концептуальних засад українського духовного співу як історичного явища, що вивчається здобувачкою в царині християнської антропології музики «як методології когнітивного музикознавства XXI століття» (с. 178 тексту дисертації). Очевидно, що проблематика роботи знаходиться на перетині музикознавчого та богословського дискурсів, вимагаючи відповідного методологічного підґрунтя.
- Віднайдення і залучення *homo credens* («людини віруючої») як максимально відповідного репрезентанта духовно-співочої традиції, хорової (соборної) творчості.
- Моделювання історико-стильової типології духовного співу в українській музичній культурі як *певної когнітивної системи*, яку здобувачка переконливо презентує графічно у розробленій схемі (с. 209 Додатків), і, як наслідок – постає запропонована авторська дефініція українського духовного співу, який визначається Оленою Миколаївною

² Цалай-Якименко О. Київська школа музики XVII століття. Київ, Львів; Полтава : Наук. т-во ім. Шевченка, 2002. С. 421.

як «феномен музично-виконавської культури, що об'єктивується в історичному хронотопі у творчості *homo credens* за законами Богоспількування в розмаїтті форм/жанрів богослужбового та паралітургічного співочого мистецтва» (с. 62).

- Розроблена методика аналізу композиторської інтерпретації зразків українського духовного співу з її апробацією на конкретних прикладах (матеріал дослідження становить 14 різножанрових творів українських композиторів: від хорових мініатюр до духовних циклів; опери тощо).
- Упродовж попереднього: упровадження в науковий обіг маловивчених зразків духовних творів корифеїв *нової школи* української духовної музики першої третини XX століття³ (зокрема, О. Кошиця), композиторів української діаспори XX століття (М. Федоріва) та «Острозького триптиха» О. Козаренка.
- Увиразнена *спадкоємність* національної духовної традиції у другій половині XX століття у творчості композиторів української діаспори, духовні твори яких лише зараз починають «відкриватися» сучасному слухачеві і досліднику (до прикладу, вкажемо, що на сьогодні не вдалося віднайти аудіо чи відеозапис аналізованої здобувачкою «Служби Божої» М. Федоріва 1967 року, яка, як і інші твори композиторів української діаспори зазначеного періоду, ще чекає на свої прем'єри в XXI столітті).

Дисертаційна робота Яструб Олени Миколаївни виконана на гідному науковому рівні і вирізняється якістю опрацьованого теоретичного матеріалу. У змістовно-насиченому тексті від методологічного першого Розділу до фундаментальних аналітичних Розділів 2 і 3 простежується чітка логіка викладу.

Доречні і вишукані епіграфи, свого роду, анонсують змістовне осердя розділів і підрозділів дисертації і слугують окрасою наукового тексту, засвідчуючи напрацьований самобутній стиль наукового письма авторки.

³ За О. Козаренком.

Безпосередньо аналітичні розділи представляють собою якісний, ґрунтовний виклад наукової думки, збагачений деталізованими схемами, частими виносками, що скеровують увагу читача, нотними прикладами Додатків тощо. Висновки дослідження, котрі підсумовують отримані наукові результати, структуровані, переконливі і відповідають заявленим у Вступі науковим завданням.

Отже, підсумовуючи, можемо засвідчити, що дослідження за своєю структурою та змістом відповідає встановленим вимогам щодо дисертаційних праць третього освітньо-наукового рівня.

Не можна не відзначити якість списку використаних джерел, який привертає увагу своєю змістовною повнотою за обраною темою, включаючи найновіші дослідження (як друковані видання, так і аудіо, відеозаписи), і налічує 233 позиції. Як приклад вкажемо на віднайдені і вкрай влучно цитовані Оленою Миколаївною Яструб відео виступів фахівців за темою дослідження в тому числі, у рамках найновіших захистів у ХНУМ імені І.П. Котляревського на здобуття ступеня доктора мистецтва 2023 року (зокрема професора, протоієрея, регента Свято-Іонінського монастиря Д. Болгарського).

Звернемо увагу і на переконливу апробацію результатів дослідження Яструб Олени Миколаївни, що представлена публікаціями **семи наукових статей**, з яких шість – у фахових виданнях, затверджених МОН України⁴, а також у **семи тезах** матеріалів конференцій, серед яких престижна Міжнародна конференція в Мюнхені на базі Українського Вільного Університету, учасником якої була здобувачка у квітні 2024 року.

Олена Яструб є Лауреатом Першої премії Всеукраїнського конкурсу науково-творчих презентацій імені Ірини Полусмяк 2024 року (в номінації «Аспіранти»). Блискучий виступ здобувачки на поважному науковому зібранні, свідком якого став і рецензент у травні 2024 року, був безпосередньо пов'язаний із напрацюваннями рецензованої праці.

⁴ Чотири – одноосібні, дві – у співавторстві.

Далі. Практичне значення отриманих результатів дисертації не викликає сумнівів. Підтвердженням тому, з-поміж іншого, слугує безпосередньо авторська навчальна дисципліна, ініційована і розроблена зусиллями Олени Миколаївни Яструб – «Практикум із церковного співу» – в межах її діяльності як викладача кафедри хорового та оперно-симфонічного диригування Харківського національного університету мистецтв імені І. П. Котляревського. «Практикум з церковного співу» як вибіркову дисципліну успішно впроваджено в Університеті з 2022 навчального року. Її затребуваність підтверджують своїм вибором здобувачі освіти різних спеціальностей, у тому числі – іноземці, які опановують виконавську майстерність на прикладі духовних піснеспівів різних традицій (у тому числі, Києво-Печерського розспіву, галицького напіву тощо).

Неуникнено значний обсяг досліджуваних у дисертації питань надає приводи для наукової дискусії, а також висловлення окремих зауважень, що в цілому не впливають на високий науковий рівень.

Зауваження:

1. Преподобні Антоній та Феодосій Києво-Печерські не є авторами Студійного статуту (про що вказано на с. 38 тексту дисертації). Студійський статут, який поєднував риси богослужіння монастирської Студійської і Соборної Великої Церкви (X ст.) був прийнятий в Київській Русі за часів ігуменства св. Феодосія Печерського (ост. трет. XI ст.) після заснування Києво-Печерської лаври. Його автором є св. Феодор Студит (звідси й етимологія статуту), настоятель однойменного монастиря – найзначнішого в середньовічному Константинополі.

2. Теза про *осьмогласся* – систему ладової організації богослужбового співу - як «Розподіл на вісім мелодичних груп співу (гласів), кожен з яких мав гимнічний текст, функціонує як модальна система» (с.34 тексту дисертації) потребує уточнення. Основу організації *осьмогласся* утворює система мелодичних формул – поспівок, фіт, лиць і, меншою мірою, формул інших видів. Кожному з восьми гласів властивий свій корпус мелодичних формул та правила їх поєднання, характерне звучання гласу та певний духовний зміст.

З метою прояснення авторської позиції здобувачки у рецензента постало наступне запитання:

Чи можна припустити, що кожен зразок духовної творчості в професійній музиці передбачає коректну, відповідну інтерпретацію духовного співу?

За якими ознаками дослідник може засвідчити відповідність, так би мовити, вірного прочитання композитором концептуальних засад українського духовного співу?

Підсумовуючи, можемо констатувати, що дисертація Яструб Олени Миколаївни на тему «Український духовний спів у композиторській інтерпретації: від М. Лисенка до О. Козаренка», представлена на здобуття ступеня доктора філософії і подана до захисту до разової ради ХНУМ імені І.П. Котляревського, є самостійним, завершеним й оригінальним дослідженням. Його зміст та структура, заявлена актуальність теми, наукова новизна отриманих результатів, практичне значення, а також результати, викладені у Висновках, слугують підставами для визнання праці такою, що відповідає чинним вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44.

Авторка дисертації Яструб Олена Миколаївна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 02 Культура і мистецтво, за спеціальністю 025 Музичне мистецтво.

Кандидат мистецтвознавства,
старший викладач кафедри
інтерпретології та аналізу музики
ХНУМ імені І.П. Котляревського

В.О. Зінченко